

Odgovornost za Vetrinj

IVO ŽAJDELA

Marijan Eiletz je v knjigi *Moje domobranstvo in pregnanstvo* (Celjska Mohorjeva družba, 2000) na koncu s Krenerjem takole obračunal (str. 173): »Očividci so pravili, da je Krener, ko je po ne vem kakšnem pričevanju končno le spoznal resnico (in svojo zmoto), vrgel svojo vojaško čepico v kot in si dal na glavo klobuk ter rekel: 'Tako, zdaj smo pa civilisti.'«

Tudi če je bilo nekako tako, kot je po pripovedovanju zapisal Eiletz, pa verjetno čisto tako ni bilo, saj je bila pri tem pisanju Eiletza velika tendenca okriviti politično in vojaško vodstvo za predajo domobrancev v smrt, je menda logično, da se je (čisto) na koncu tudi sam spremenil v civilista.

Pri vsem tem je najbolj osupljiva neskončna lahkotnost očitavanja oziroma iskanja krivca tam, kjer ga ni. Potem ko je jasno, kdo je bil neprimerno večji krivec, da so bili to izdajalski in pokvarjeni Angleži in zločinski Titovi partizani. Tako kot so bili med drugo svetovno vojno glavni krivci okupatorji (Nemci, Italijani), ki so okupirali Slovenijo in s tem omogočili komunistom, da so izvajali revolucionarno nasilje nad Slovenci.

Še nikoli nisem slišal, da bi kdo ob očitkih Krenerju ali komu drugemu, ki je bil vodilni pri protirevoluciji, te zagovarjal v smislu, da pojasni, v kakšnih razmerah so bili. Ali kako lahkotno je očitati nekomu (ne)odgovornost ob bolj ali manj izmišljeni krivdi. Zakaj ne, ne vem. Morda zato, ker imajo ljudje radi poenostavljanje in očitaje.

Branko Rebozov

Letos spomladi je tržaška založba Mladika v zbirki Zapisi iz zdomstva izdala knjigo Branka Rebozova iz Argentine *Spomini in misli*. Avtor je zapisal (str. 292), da v času taborišča domobrancev v Vetrinju srečanja med Narodnim odborom in angleškim vojaškim poveljstvom v Celovcu »ni prišlo«. »Tam in takrat se nisem spraševal, pozneje pa ja: zakaj ne?« Rebozov je bil takrat star komaj sedemnajst let in ni prisostvoval nobenim pogovorom med vodilnimi. Svojo trditev je nato tako komentiral: »Ali se je NO /Narodni odbor/ vprašal, zakaj ga Angleži ne marajo sprejeti, kaj šele da bi se hoteli z njim razgovar-

jati, na primer o usodi tisočev pod šotori na Vetrinjskem polju, pa o usodi naroda v Jugoslaviji po uspeli revoluciji? Ali NO ni mogel spričo takega trmastega postopanja Angležev priti do zaključka, da od tistega, ki te na tak manifestni način ne mara niti videti, ne moreš nič dobrega pričakovati? Jasno, angleški poveljniki – to bi lahko vendar naši politiki vsaj skleпали – so se do nas obnašali točno po informacijah, ki so jih o nas takrat imeli, zato jim je bilo nujno postreči z našimi argumenti.

Če bi se meni zgodilo, da me zavezniški vojaški oblastniki ne bi hoteli sprejeti, bi verjetno obupal. Ne vem, kaj bi storil, gotovo pa bi hitel povsod in vsem svojim povedat, da smo zgubljeni, naj se vsak rešuje, kakor ve in zna. Morda bi se mi zmešalo in bi se do nagega slekel ter šel kričat

nad Angleže pred njihovo poveljstvo, ali pa bi se pred njimi ustrelil ...«

Že Eiletz je najprej zapisal neko trditev, bolj ali manj nerealno ali celo neresnično, potem pa je o njej modroval oziroma polemiziral. Rebozov je to počel na še bolj preprost in brutalen način. Izmisli si je, da se vodstvo ali njegov predstavnik ni sestal z Angleži, da jih ti celo niso hoteli sprejeti, potem pa je o tem »pametoval«.

Posledice razočaranja

Že med vojno je bil marsikdo med domobranci razočaran, ker so sodelovali z Nemci, torej z okupatorjem. Pri tem se tak ni spraševal, zakaj so domobranci sploh

nastali (kot obramba pred revolucionarnim nasiljem) in da so lahko obstajali le ob takšni simbiozi z Nemci, saj bi jih ob najmanjši sledi neloyalnosti ti vsaj razpustili, skoraj gotovo pa bi jih mobilizirali v svojo vojsko in poslali na fronte po Evropi.

Tudi v Vetrinju domobranci niso bili v idealnem položaju. Nihče ni mogel vedeti, kako se bodo do njih obnašali Angleži. Vsi so upali in verjeli vanje. Kdo bi si mislil, da jih bodo izdali in predali komunistom v smrt.

Poenostavljanje in očitki

Razmere nikoli niso bile idealne ali vsaj dobre. Bili so obramba pred poosebljenim nasilnikom, pred komunistično paravojsko. Šlo je tudi za pravični boj, tudi za čast, da si s svojim bojem lahko zločinca prepričeval njegove zločine. Zato je nepošten in krivično za to kriviti vodstvo. Vse skupaj (revolucionarno nasilje in položaj protirevolucije) je bilo krivično, ampak krivdo za to krivico so nosili komunisti, ne pa tisti, ki so se morali upreti njihovemu nasilju.

Podobnih krivic je v življenju veliko. Morda primer ni najboljši, a vendarle: Mož dolga leta pijančuje in izvaja nasilje nad ženo in otroki. Med enim od divjanj ga žena v obrambi sebe, otrok in družine zabode do smrti. Država jo zapre in obsodi.

Še nikoli nisem slišal, da bi kdo ob očitkih Krenerju ali komu drugemu, ki je bil vodilni pri protirevoluciji, te zagovarjal v smislu, da pojasni, v kakšnih razmerah so bili. Ali kako lahkotno je očitati nekomu (ne)odgovornost ob bolj ali manj izmišljeni krivdi. Zakaj ne, ne vem. Morda zato, ker imajo ljudje radi poenostavljanje in očitaje.

Italija in Palmanova

Rebozov je domobrancem in njihovemu vodstvu očital, da so v Vetrinju živeli v »(samo)prevari« glede Angležev (str. 296). Občutja domobrancev v Vetrinju je označil »kot nekakšno slepo vero v Angleže«, kot »videnje in dojemanje realnosti sveta in življenja bolj po željah, največ religiozno navdahnjenih, ne pa kot razumevanje in doživljanje realnosti na podlagi konkretnih dejstev« (str. 318).

Te očitke komaj komentiram, saj so napačni in krivični do poveljujočih. Tudi zato, ker so objavljeni v knjigi, se je treba nanje odzvati.

Šel je celo tako daleč (str. 294–295), da je »domobranec« očital, čeprav je bil sam domobranec, da so bile »govorice o Italiji in Palmanovi izvite iz pobožnih želja in sanj«. Rebozov je o odgovornosti o vetrinjski tragediji v svojih spomnih veliko »pametoval«. Bil je tam, toda star le 17 let, zato ni mogel vedeti, za kaj gre in kaj se dogaja v ozadju. Toda kasneje je lahko bral vse tisto, kar sem tudi jaz. Kljub temu je

„Naša rešitev, o Marija, je v tvojih rokah!“
so molili v junijskih dneh 1945 slovenski begunci v tem svetišču.
Njihova prošnja je bila uslišana.

Zdravnik DR. VALENTIN MERŠOL

je v sodelovanju s kanadskim majorjem Paulom H. Barrejem
4. junija 1945 na vetrinjskem polju preprečil, da bi britanske vojaške oblasti
izročile okrog 6.000 civilnih beguncev njihovim zasledovalcem,
in jih tako obvaroval gotove smrti.
Preživeli begunci in njihovi potomci
izrekajo Mariji srčno zahvalo za rešitev in se hvaležno spominjajo rešiteljev.

Junij 2004

Spominska plošča v samostanski cerkvi v Vetrinju, posvečena zdravniku Valentinu Meršolu.

zapisal gornji očitek o Italiji in Palmanovi, čeprav je znano, da so se Angleži domobrancem lagali, da jih vozijo v Italijo.

Smer: Palmanova

Številni, ki so jih vračali in so preživeli, so povedali, da so jim angleški vojniki govorili, da jih peljejo v Italijo ali celo v Palmanovo. Rebozov ni bil med njimi. Toda lahko je ta pričevanja prebiral desetletja po vojni (tako kot jaz ali kdorkoli).

Ivan Kukovica je zapisal (*Zaveza*, št. 35, 1999, str. 36): »V večjem naselju, moral je biti Velikovec, smo ostro zavili na jug. Ne spominjam se, da bi šli čez Dravo, čeprav smo šli čez. Za nekaj minut smo se ustavili pred mostom čez manjši potok. Vojaki, ki so nas spremljali, nam niso pustili izstopiti. Na naša vprašanja so ponavljali: 'Palmanova, Palmanova!'«

Tako smo jim lagali ...

O laži in prevari Angležev v Vetrinju je pričeval kapetan Nigel Nicholson (1917–2004), obveščevalni oficir pri 6. oklepni diviziji generala Murraya, ki je bila odgovorna za taborišče Vetrinj in tako tudi za izročanje domobrancev pri Področici in Pliberku (*Zaveza*, št. 32, 1999, str. 82): »Ker jim nismo smeli povedati, kam gredo, nismo imeli druge možnosti kot laž. Pravili smo jim, da jih pošiljamo v druga britanska taborišča v Italiji, kjer jih bo lažje čuvati in hraniti in kjer se bodo lahko pridružili rojakom, ki so se nam vdali že prej.«

»Kdorkoli je že prvi dal to povelje, njemu se ni bilo treba soočiti s tisoči zbeganih mož in žena v vetrinjskem taborišču, ki nas bodo nujno spraševali: 'Kam nas pošiljate?' Če bomo odgovorili, da nam je

prepovedano povedati in da ne vemo, bodo takoj zaslutili resnico in se branili iti na tovornjake in vlake. Tudi če bi bili pooblaščen uporabiti silo, kako bi lahko tako veliko množico z bajoneti in krogli prisilili, da bi nas ubogala? Lahko bi nastala neobvladljiva zmeda. Tako smo jim lagali in odšli so iz Vetrinja v zaupanju, da se jim ni treba bati nič drugega kot dolgega, neudobnega potovanja z vlakom v Italijo.«

V nadaljevanje je še enkrat zapisal, da je bil soudeležen pri laganju angleških vojakov domobrancem: »'Kam gremo?' 'Povedali smo vam že, da greste v Italijo.'«

Rebulove izmišljije

Branko Rebozov je bil preprost človek. To se posebno kaže v tej knjigi njegovih spominov, v kateri v njenem zadnjem delu, kjer komentira dogajanje v Vetrinju, buhtijo iz njega zagrenjenost, čustva, domišljija s špekulacijami. Ni bil sposoben razumeti zapletenosti in izrazite težavnosti položaja domobrancev.

V nasprotju z njim je bil Alojz Rebula intelektualac, načitan, avtor številnih besedil. Desetletja je samo pisal. V svojem romanu *Ob babilonski reki* (Celjska Mohorjeva družba, 2007) se je lotil tudi dogajanja v Vetrinju. Pričakoval bi, da bo tako izkušen pisatelj to tako zapleteno temo obdelal z razumevanjem problematike. Toda nič od tega. Beremo preprosto, žal moram napisati, nakladanje.

Licentia poetica?

Še huje, poglejte šesti del (str. 33–36), v njem je »prikazal« pogovor z dvema domobranskima oficirjema, polkovnikom Donarjem in generalom Okleškom, v času

predajanja domobrancev v roke partizanov. General Oklešek bi lahko bil general Krener. Rebula ne le da si je vse izmislil (pač *licentia poetica*). Napisal je pogovor med vodilnima poveljnikoma domobranske vojske, ki nima nobene zveze z resnico. Napisal ga je tako, da smeši »generala Okleška«. Še huje, je žaljiv.

Na eni strani sem pričakoval trud: razumeti. Dobili pa smo povsem neodgovorno čvekanje. Ko sem to čvekanje pred leti prebral, sem bil presunjen in prizadet. Od takrat sem bil bolj pozoren na *licentia poetico* pri tem pisatelju.

Poskušati razumeti

Jaz se moram zelo truditi, da neko temo razumem, zato se moram z njo čim bolj seznaniti, potem pa jo poskušam razumeti: zakaj se je nekaj dogajalo tako, kot se je, zakaj se je nekdo odločal tako, kot se je ali se ni.

Samo za pokušino: »Pa je rekel: 'Prihajam kot načelnik domobranskega štaba.'

'Jaz pa vas kot general slovenske vojske vprašam, kakšen velik problem vas je prinesel,' je rekel general in zaplival z okončinami nog.« In tako naprej, nekaj strani nesmislov. Rebula je generalove noge postavil v neko jezero, zato so plivkale v vodi. Namesto da bi reševal vojsko, ki ji je poveljeval. Očitno je pisatelj pisal tako, da je moral kakšnega akterja močno očrniti, da so drugi potem delovali bolj pozitivno.

Kako drugače od nekega drugega zelo znanega slovenskega pisatelja, ki piše tako, da poskuša akterja in dogajanje razumeti, pa čeprav s pomočjo *licentia poetice*. ■